

Grafiska museets historik

Några av våra maskiner

Överst: Vingheidelbergare.

Till höger: Sättmaskin.

Museets historik

Av STIG NILSON

”Ve det land som glömmer sin historia”, har någon sagt. Orden kan säkert också gälla den grafiska branschen – en bransch som förändrats snabbare och mer genomgripande än kanske någon annan. Tiden från gammalt hantverk till högdatoriserad verksamhet har varit oerhört kort. Ofta har man slängt ut det gamla utan tanke på att en del kanske kunde vara intressant att bevara.

Stanhopepress

Något av det gamla finns dock kvar i Östergötland. Stadsmuseet i Norrköping har sedan länge en liten avdelning med sätteri och tryckeri. När Norrköpings Tidningar under 1960-talet flyttade in i nya lokaler kunde man i entréhallen ställa ut en del äldre utrustning. Detta byggdes senare ut till ett förnämligt museum, som dock sedan några år ligger i malpåse, och vars material

nu får disponeras av Grafiska museet. På Östgöta Correspondenten i Linköping har man sedan 1986 kunnat visa sättmaskin, handsättningskaster och en Stanhopepress från 1847. På vindar och i källare på mindre tryckerier finns också en del material sparad. Det vanligaste har dock varit att man på grund av

utrymmesbrist gjort sig av med det gamla när man skaffat nytt.

Tanken att på något sätt kunna bevara äldre föremål från sätteri, tryckeri och bokbinderi har legat och grott sedan länge. Östergötlands Grafiska Kretsförening – en sammanslutning av tryckeriägare och arbetsledare – hade då och då haft uppe frågan. Den 12 juni 1979 upplöstes en stipendiefond kallad Jubileumsfonden och fondens medel avsattes till att skapa ett tryckerimuseum. Man beslutade att museet skulle förläggas till Friluftsmuseet Gamla Linköping.

Linotype sättmaskin

Östgöta Correspondenten bekostade 1953 flyttning av Hallska stallet till Gamla Linköping och förde då dit en del av sin gamla sätteri- och tryckeriutrustning. Vid några tillfällen framkastades tanken att ordna en utställning av föremålen. Möjligheten att göra detta i Hallska stallet bedömdes dock som obefintlig, bl. a. på grund av den låga takhöjden.

En första lokal avsedd för museum i Gamla Linköping fick man 1987. Det var en lagerlokal inne på gården Rådmansgatan 3, den s. k. Anderska gården. Kretsföreningen bekostade gjutning av golv och en del andra arbeten. Efterhand började man dock inse att lokalen var mindre lämplig. Bl. a. saknades elektricitet, vatten

Sätteriregal

och avlopp, och installationskostnaderna skulle bli mycket höga. Den var dessutom i avsaknad av fönster och alldeles för liten.

Det var först när man 1994 genom Linköpings kommuns fastighetsbolag S:t Kors fick tillgång till en lokal på Wahlbecks industriområde som arbetet på ett museum kunde börja på allvar. En interimsstyrelse bildades i oktober 1994. Den bestod av representanter för arbetsgivare, Grafiska fackförbundet, Friluftsmuseet Gamla Linköping och fastighetsbolaget. I styrelsen ingick också en resursgrupp bestående av personer med anknytning till den grafiska branschen. Stadgar för föreningen antogs i september 1995.

Föreningen fick också hjälp med ALU-arbete (ArbetsLivs-Utveckling). Renovering av utrustning och maskiner kunde sätta igång under februari 1995. Det var i vissa fall mycket omfattande arbeten som behövde göras, eftersom en stor del av materialet hade förvarats i olämpliga lokaler, bl. a. Hallska stallet. Det blev

nu möjligt att sortera stil, måla regaler och maskiner, slipa bort rost samt kontrollera och byta elektrisk utrustning.

Föreningens material omfattar två sättmaskiner – en Linotype från 1959 och en Typograph (som tills vidare finns i förråd) – en Stanhopepress från 1847, en Vingheidelbergare från 1962, en Chandler & Price från ca 1880 samt ett flertal mindre digelpressar. Vidare finns en digelplatta från 1753, regaler från slutet av 1800-talet samt från 1920-talet, stil, klichéer, bokbinde-riutrustning samt utrustning för enklare papperstillverkning. Det mesta har kommit som gåvor, en del har deponerats och viss utrustning har inköpts. Huvudparten av föremålen kommer från Östergötland men också från andra delar av landet. Det finns också ett bibliotek med grafisk anknytning, personal- och företagshistoria m.m.

Skärmaskin

När man började få en uppfattning om det material som fanns och vad man ytterligare skulle behöva blev det möjligt att fundera över hur lokalerna för ett museum borde se ut. Alla var överens om att det skulle vara ett levande museum, dvs. maskiner och utrustning skall vara i drift. En besökare skall kunna känna att så här har man arbetat och så här kan det ha sett ut förr i tiden. Ett viktigt önskemål är att även yngre grafiker skall vara verksamma

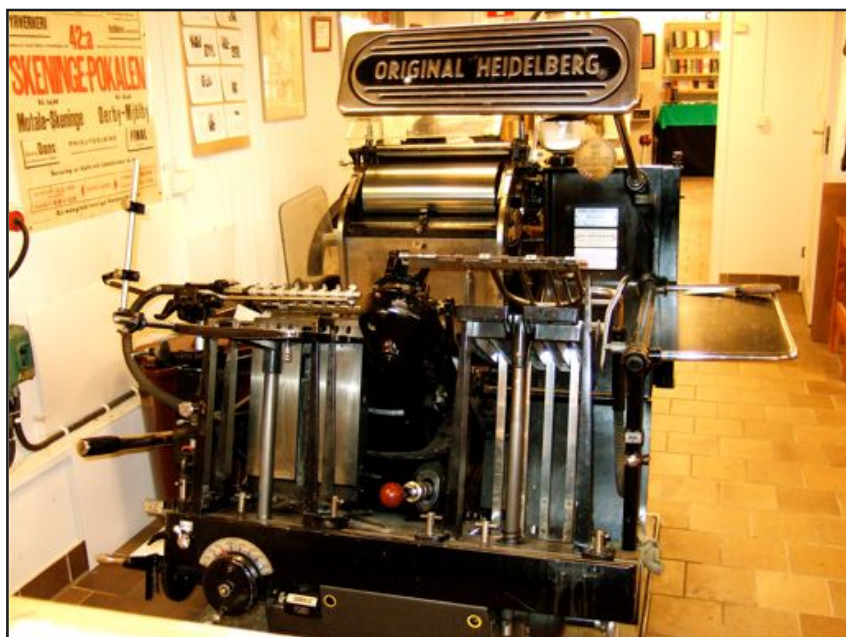

Chandler & Price från ca 1880 "Amerikanarn"

för att trygga museets framtid. Man var också överens om att någon entréavgift inte skulle komma ifråga.

I mars 1996 meddelade Gamla Linköpings intendent Gunnar Elfström att det fanns en ledig hantverkslokal. Det var fyra små rum i Fröknarna Löfgrens hus från 1790. Styrelsen fattade omgående beslut – det kunde bli en mycket trevlig men provisorisk lokal för ett museum. Efter viss upprustning kunde inflyttning ske i april 1996. Den officiella invigningen skedde sedan söndagen den 19 maj.

Man ville nu visa hur ett tryckeri kunde ha sett vid sekelskiftet 1900, dvs. innan elektriciteten förändrade samhället. Den smala ingångsdörren, de små rummen och den låga takhöjden tillät endast utrustning för handsättning. Pressarna samt skärmaskinen drevs för hand. Museets första arbete blev extra roligt – matsedel och placeringskort till kungaparets besök i Gamla Linköping den 22 maj 1996.

Vingheidelbergare

Museet blev en succé från början. Antalet besökare under sommaren 1996 blev ca 5.000, och även i fortsättningen har många velat se hur ett tryckeri sett ut förr i tiden. Antalet besökare år 2010 blev det hittills största med 15.000 personer, och vår hemsida hade samma år 22.000 besök. Det är grupper och enskilda, men också skolklasser, som här kan se framställning av enklare trycksaker. I gästboken kan man se att antalet utländska besökare är mycket stort. Särskilt populärt är försäljning av servetter med tryckta namn, och det har också blivit en inkomstkälla för museet.

Redan under de första diskussionerna förstod man att museet skulle behöva betydligt större utrymme än vad någon disponibel lokal i Gamla Linköping kunde erbjuda. Olika förslag skissades och en lämplig tomt hittades bakom Wallenbergska huset (Gamla apoteket). Ett nybygge måste smälta in i miljön och förutom utställningslokaler borde det innefatta utrymme för renovering

Handdigel

och förråd. En arkitekt-skiss till ett framtida bygge visades för årsmötesdeltagarna den 20 mars 1997. Det var en replik av den numera rivna Baumgardts pianofabrik på Apotekaregatan 12 i Linköping. Byggekostnaden beräknades till 8 milj. kronor.

Denna kostnad bedömdes av styrelsen som helt orealistisk, och efter flera turer kom beskedet från Gamla Linköping att en affärslokal skulle bli ledig under hösten 1998. Bakom husfasaden kunde

byggas en flygel och den för museet disponibla lokalen skulle få en yta på ca 200 kvm. I detta läge beslutade föreningen att lämna in en ansökan om bidrag från Westman-Wernerska stiftelsen, som våren 1998 beslutade om ett bidrag på 2,5 milj. kronor. Preliminära ritningar togs fram, men stor tveksamhet rådde om de ekonomiska förutsättningarna. Styrelsen ansåg att en avsättning till en fond var en absolut nödvändig åtgärd för att säkra museets framtid.

På senhösten 1998 anmäldes att en lokal skulle bli ledig i Anderska gården, kuriöst nog innefattande den första lokal museet erbjudits elva år tidigare. Sedan dess hade en tillbyggnad gjorts och lokalerna moderniserats med varsam hand. Byggnaden omfattade nu 138 kvm samt ett loft om 20 kvm. Det var en lokal som styrelsen ansåg skulle passa mycket bra, och under våren

1999 vidtogs målning och vissa andra nödvändiga åtgärder.

Inflyttning i lokalerna kunde börja i mitten av april och museet fick nu en lokal som fyller många av de önskemål man haft från början – att kunna visa en sättmaskin i arbete samt några av de större pressarna som förut stått i förråd. Det kunde också bli utrymme för bibliotek, sammankomster och kursverksamhet. Genom att undvika ett nybygge skulle också hyreskostnaden kunna pressas till en mera rimlig nivå. Fredagen den 7 maj 1999 kunde så lokalerna invigas av landshövding Björn Eriksson i närvaro av 200 personer.

Victoria handdigel

För närvarande har föreningen ett hundratal medlemmar – enskilda, företag och föreningar. Genom medlemsavgifter och på museet av frivilliga krafter utförda arbeten klarar man de löpande utgifterna. Hyreskostnaden är dock en mycket dryg utgift och måste till stor del tas av kapitalet. Oron för museets framtid på längre sikt är därför stor.

April 1997, kompletterat 2001 och 2011